

Дневник Володимира Навроцького.

Між паперами, забраними у пок. Вол. Навроцького підчас судової ревізії 1876 р., а виданими міні цк. судом карним у Львові 1884 р., знаходиться невеличкий зошит (16 карточок 8° звичайного паперу, зшитих разом, без обложки, котру заступають дві незаписані картки, всіх карток записаних є 11, а надто на двох передостатніх сторонах зшитка є також записки роблені рукою Навроцького). Як видно з початкових слів сего зшитка, Навроцький думав писати дневник, прийїхавши з вакацій до Львова на університет, у падолисті 1869. Як много інших планів Навроцького, так і сей не був виконаний в повні; по двох-трьох вписах він покинув сю роботу. Та все таки й те, що лишило ся, має свою вагу для біографії писателя, бо показує спосіб єго думаня, та не позбавлене ваги й для історика галицько-руської суспільности тих часів власне для того, що Навроцький був така натура, котра не могла довго обертати ся в крузі особистих інтересів, але завсїгди вибігала на поле загальних, партійних і народніх потреб та змагань.

I. Фр.

Середа 17 Падолиста 1869.

Нині прийшла ми оригінальна гадка — писати дневник. До чого? Для контролі моїх чинів і гадок. Дуже добрий спосіб — в заступстві сповіди. Потім для милої споминки на будуще: що ся робило і туряло в молодих літах. Особливо-ж чоловік багато тепер знає і видить такого, що на будуще придасть ся може й історії, а легко забуває ся.

Так приміром нині: в печі у мене горить, буду варив перший раз кулешу, властиве лемішку житну. Купив собі в антикваря карту желізняць — по московськи, — 20 кр. коштує, а муки житної пів фунта — 4 кр.

Наумович каже в Соймі, що єму невідомо єсть, аби малоруський елемент був так дуже гонений в Росії; „навіть читав в московських журналах, що в Петербурзі давали штуки чисто малорускі“. Або лайдацтво або глупота крайна. (Був єм у віденьській кавярні і читав „Слово“.)

Понеділок 22 Падолиста 1869.

Каша пшоняна буде херувимська. Писав лист до Мелітона (Бучинського — I. Ф.) між інчим, щоб нагнав Подолінського, бо „Правді“ мало що ся належить. До кінця року нема півтора місяця, а їм і бай-

дуже. Сего місяця дуже багато видав грошей. Шкода! Треба жити порядніше!

Четвер 16 л. Грудня 1869.

Був нині на зборі (2) академиків.

„Верховинці“. Романович і Моленцка над сподіване добре грали. Корженьовський — не велика штука. Гарний темат, а так кепсько оброблений. Добра мисль: драмат, в котрім геройі брат і сестра; головна гадка: сестрина й братова любов. Тло: війни козацько-польські. Брат-козак, смієся і вбиває сестру. Потім єї зводителя наче пече на повільній огни. Як кіт з мишою грає ся з ним, раз дає єму надію, то знов вкидає єго в одчайне

Сембратович мав вістати вже номінований на метрополіту. Проект Сушкевича: вислати двох громадянів до Перемишля на повитанє. Наші горою!

Четвер 23 Грудня 1869.

Die Zuversicht, die ich ausgesprochen habe, hat sich als trüglich erwiesen. Es ist bekannt, dass das Projekt*) aus der Session verschoben und dem Landesausschus übergeben (wird); was unser Ausschuss ist, das weiss man! Nun könnte der Einwurf gemacht werden, dass es nicht zu verübeln sei, da das Projekt erst vor Ende der Session eingebracht werden konnte und keine Zeit für eine gründliche Diskutirung sei. Nein! Diskutirt wird die Frage zwischen polnischen und ruthenischen Abgeordneten genügsam und es handelt sich blos um die en bloc Annahme, wie der ehrliche Fürst Sanguszko vorgeschlagen; dazu war sie auch reif genug, ja überreif. Der Entwurf, wie er im Landtag von den 30 Deputirten eingebracht wurde, wurde nie als der Ausdruck der Forderungen der Ruthenen (betrachtet); er konnte höchstens als ein Interim angesehen werden, eine Concession der Polen in Anbetracht der kurzen Frist, die es nicht erlaubt langwierige Discussion (zu führen). Es war ein Maximum von Toleranz und Entsagung seitens der Ruthenen in Anbetracht der Umstände. In der That waren die 32 Artikel nicht der Ausdruck der 30 ruth. Deputirten, sondern ein Ausdruck eines Compromisses beider Theile; jeder Punkt war sorgfältig diskutirt worden und die Ruthenen haben alles mögliche gethan, um . . . . das Minimum und sich parasiten, keinen Ruthenen für sich zu haben. Es war nicht die nationale kleinrussische Politik; Ławrowski selbst (sagte, es wären) improptu alle Elemente vereinigt; nun alles los; die Masken. . sogar Deputirte, welche unterschrieben, пекають ся; die nationale Partei auch; diese war im Landtag gar nicht vertreten und (hatte) nur mit Ławrowski einigermassen Fühlung. Die Punkte, wie sie Ławrowski einbrachte, erfüllten sie mit Missmuth (als eine Parthei, die einzig ihres Zieles bewusst ist: Selbstständigkeit der kleinrussi-

*) Мова тут про звисний проект Лавровського що до угоди русько-польської, поставлений в соймі. Слова в скобках є моїм доповненєм. І. Ф.

schen Nationalität)*). Ein Memorandum (wurde) abgefasst, das in kräftigster Weise gegen das Aufgeben der natürlichen Forderungen protestirt. Doch Ławrowski wusste den Sturm zu besänftigen und vorläufig die Drucklegung des Memorandums zu unterdrücken durch die Vorstellung, dass es nicht seine Anträge sind, sondern so, wie sie von Polen modificirt (worden sind) und Hoffnung haben en bloc angenommen zu werden, was aus (folgenden) Gründen noth thut: 1) Kürze der Session; 2) dass die Polen der Unterstützung der Ruthenen eben jetzt bedürfen, dass diese Unterstützung die Bürgschaft bilden soll für die Aufrichtigkeit der ruthenischen Politik, dass daher vordem ein wie immer gearteter Vertrag abgeschlossen werden (soll), damit die Unterstützung nicht umsonst, damit man wenigstens eine Basis hätte, auf der fortzubauen wäre. (In) Folge (desses) unterblieb die Veröffentlichung des Memorandums; Wahlen in Lemberg (wo Ruthenen entschieden)*) stimmen zugleich mit den Polen. Aber die en bloc-Aannahme unterblieb! — Ob die Partei des Dzie... zeigt sich zu stark, oder die paktirenden Polen dies nur zum Vorwand nahmen, um sich aus der Verbindlichkeit вицофати — gleichviel. Jetzt zeigt sich: Moskowitz kompromittirt, suchen herauszukommen... Nationalen dürfen jetzt ungescheut alle Fehler. . nicht engagirt... umsomehr, als sie in der ganzen Affaire mehr bei Seite, allerdings (als) aufmerksame Zuschauer gewesen (sind). Es wird demnächst das Memorandum erscheinen. Allerdings hab' ich nicht die Gewissheit, ob es in dieser schroffen Form geschieht, aber versichere, dass dem Inhalt nach so, (wie) dieser der Discussion zu Grunde gelegen; ob взгляди на Лавровського, котрого народовці хотять ужити в свою користь, не переважати і не злагодять гіркої пігулки — dem Wert (?) nach dasselbe — — **)

Понеділок 3 Січня 1870.

„Правда“ удержитъ ся. Українці преці розумчі люде. Лист до Вахнянина і лист до громади писаний ніби від Подолінського, але в кожного слова у них обох говорить Куліш чи то Ратай***). А навіть лист до нас очевидно написаний насамперед самим Ратаєм, а переписаний Подолінським. Не хоче, щоб знали, що він у Відні, тількиж ему такі підступи не удають ся.

Середа 26 Січня.

Дуже добре удержитъ ся! Ратай поїхав розгніваний, не лишивши грошей. Вахнянина махінаці. Клюб.

*) Слова в отсих скобках в рукописі Навр. перечеркнені. *І. Ф.*

**) Народовецьке меморандум против угодової акції Лаврівського, про котре тут згадує Навроцький, не було опубліковане. *І. Ф.*

***) Один із тих листів, писаних пок. Михайлом Подолінським а інспірованих Кулішем, найшов ся також між паперами Навроцького. *І. Ф.*

П'ятниця 29 Січня 1870.

До всіх наших Високоповажаних Читателів і приятелів „Правди“.

Оповідіаємо Вас Вп. Добродію. що 1. число четвертого рочника „Правди“ (так як давнійше, остатнє минушого рочника) задля застановлення робіт у всіх друкарнях львівських в свій час вийти не може. Уже перше змова робітників друкарських против властителам для виможеня від них підвисненя платні в половині сего місяця зробила нам була виданє 48 ч. за III. рочник в свій час неможливим.

Помимо того, що наслідком першої змови підвисшила ся ціна робіт друкарських дуже значно, задержали ми було пренумерату незмінену. Теперішня друга змова не обіцює так борзо і легко скінчити ся задля рівночасної змови друкарників у Відни, Пешті і Празі, (а ще більше для того, що львівські властителі друкарень з своєї сторони змовили ся*) і не тільки припізнить значно виданє I. випуску „Правди“, але знов принесе нам дальше підвиснене ціни друку. Задля того ми даючи нашим Вп. Читателям знати, що перший випуск „Правди“ вийде о кілька або о кільканайцять день пізнійше, може вже разом з 2-м випуском, просимо їх — clara pacta, clari amici — разом звернути на те увагу, що покаже ся може конечність пренумерату о 50 кр. річно підвисшити. Помимо того „Правда“ все іще остане ся найдешевшим письмом в Галичині в розмірі (примірі)* до свого обему і внутрішней вартости. Що до того, то ділимо ся з Вп. Читателями милою і їм певно вістю, що наш Ів. Нечуй заповів нам нову великого обему повість, котра — — —

З Д. Спекою, котрого горяче перо в гарнім (?) уривку „Україна“ (48 ч. 1869) п. Читателі, надійсь, уже оцінили по заслугі, прибула нам нова писательська сила з за кордону. У першім числі подаємо его з непорівняним чутєм написане оповіданє „Невольники“.

(Тимчасом просимо Ш. П. о скорє надсиланє пренумерати, не вважаючи на теперішню перерву, котра нам, противно, скорє одержуване грошей пожаданням чинить. Просимо тимчасом тримати ся цінника з минушого року; коли ж у сім зайде яка зміна і ціна друкарська усталить ся, то оповістимо у перших числах „Правди“, кілько до правильної пренумерати доплатити буде треба.)* Крім того оповіданя прилагодилисьмо до „Правди“ і зачнемо у I. випуску друкувати ряд довших повістей Куліша „Споминки з дитинячих літ“, котрі в Росії збудили надзвичайний — — — „Теклюсю“ — — польський знакомитий критик Grabowski — — з першими писателя(ми) світової слави нашого віку — —

Пізнійша приписка:

Мало ся літографувати, але не потрібно вже, змова скінчена.

*) Слова взяті в скобки в рукописі перечеркнені. I. Ф.

Середа 2 Лютого 1870.

Збір академіків має бути нині в полудня.

Мої Панове! Ви поручили нам порозуміти ся з Рускою Бесідою. Я вам скажу, чому я уважав за найліпше зачекати довший час. Богато було ся розійхало, але важніше те: ми чекали, щоби досвідчити, чи мож в Бесідою трактувати, чи єсть надія, що вона справді наші жаданя ласгаво узгляднить. 7—8 академіків просило о принятє до Бесіди. По 3-х місяцях умисного перетяганя рішила Бесіда — не приймити. Тепер стало ясно — не мені, бо я о тім пересвідчений, від коли стою яко явний противник тих Господинів, але всім, навіть найнаївнішим людям, до чого вони йдуть, що то властиво за політика у сім Бесіди?

Що за причина, що наші старші так як би ся заприсягли, щоб роздерти силоміць інтелігенцію руську на два непоєднані табори? Що тому за причина? Автократизм! Автократизм, вигнаний з Відня, пішов на провінцію, меже шляхту польську і так звану інтелігенцію руську, а залежить він в тім, що ті Господинове старої, абсолютистичної школи (не можуть терпіти у низших від себе іншого мніня окрім свого; хочять, щоб всі молодші від них узнавали йїх за своїх неомильних проводирів, котрим винно ся сліпе послушенство.)*) Автократ знає против низшого тільки свою волю, тільки свій розум; всяка свобода мисли і слова у них грїх смертельний, бо підкопує йїх повагу. Але за те щоб Ви йїх виділи против висшим від себе, як вони плащать ся і поневіряють свою і нашого народу гідність! Подивіть ся, що у нас діяло ся перед нашими очима. Наші політики автократичні окунують ся біднотою нашого народу, наймають єго як худобину все до сильнішого на службу. Коли Поляки горою, то вони підписують проєкт Лавровського; коли горою Німці, то вони плинуть до йїх берега (як ся виражає „Слово“); а дістануть Німці який новий Königgrätz, то зараз якийсь „оден іменем многих“ царєви батюшці предкладає свої найвірніші услуги. Коли Рим горою і конкордат істнує, то вони йїздять до Риму цілувати папї пантофлі; коли ж Німці виграли проти папи, то і наші Господинове сміють ся що мають сили в папської неомильности. А коб ви виділи дома? Ту з них кождий сам хоче бути папою неомильним. Оден папа — предсїдатель Народному Домови; другий презесом Бесіди, третій видає газету — самі папи, і (ніхто з них не сміє — ті самі, що сміють ся з папи, не стидають ся тим папам на слово вірити найбільші дурниці*) і жаден з них, як істий папа, не може терпіти іншого мніня як своє, бо то люде старого кову, вихованці абсолютизму, вони не розуміють нинішного часу. Вони мусять утікати від молодіжи як від джуми. Бо молодіж внесла би меже них свіжого духа, жите, а вони жита боять ся, вони закопали ся в часи Іванів Грозних, Буй Турів Всеволодів. Бо молодіж всюди хотїла б сказати своє слово, а на се йїх авторитетська жилка позволити не може. І вони для того

*) Слова взятї в скобки в рукописі перечеркнені. І. Ф.

кричать: „молодики!“ сміють ся з гімназістів, україноманів, недозрілих і т. д., а бувають як на те меже самою молодіжжю такі наївні, що їм вторують і не гадаючи, що самі з себе помагають сміяти ся. Чи так діє ся меже просвіщеними народами? Всюди, де народи відживають, там молодіж дає перший похон до сего, там молодіж поважають, бо від молодіжи тільки можна надіяти ся будущности, бо ніхто не може сподівати ся від старих людей, що зросли під давними поняттями, якоїсь нової ідеї. Дивіть ся на Німців! Хто підняв нарід німецький в час найстрашнішого тероризму першого Наполеона? Німецька молодіж. Хто в Росії дав перший силу ліберальній партії, котра знесла крєпацтво? молодіж. Кому маємо завдячити ростучу солідарність Славян? Молодіжи у Відни. Дивіть ся на Сербію! Там гімназісти завязують явні літерацькі товариства і ніхто там не сміє ся з неопитної молодіжи, котра до так великих річей бересь. Бо нікде (sic!) в просвіщенім світі не цінять так низько молодіж, як у нас. Бо вона сама собі винна, бо не виступить солідарно яко новий і найважнійший елемент в народі против зацофаню, против автократизмови. Де там! бувають меже нею такі дуже розумні, що помагають нашим панам кпитись з недозрілости наших „молодиків“. А тимчасом коли б помірив їх з нами, хто знає по чийій стороні показала би ся недозрілість. Показало б ся, що коли вони від 4-х літ найменче 4 рази змінили свої переконання і своїх панів, ми від 10 літ маємо завсігди еднакові ціли. І для того то, мої панове, що вони боять ся того порівняня, щоб їх папська неомильність на тім не потерпіла, хотіли б ся вони позбути нас, і вмовляють в нас силоміць, що ми Поляки. Певно, що їм тогди аж розв'язали би ся руки — панувати яко неомильні авторитети. А коли питає ся хто з боку: хтож вони, ті авторитети? Чи вони такі вже дуже розумні, що тільки своє мнїє і свої діла уважають за найрозумнійші? Чи такі патріоти, що всіх, що важать ся мати о всім своє переконанє, уважають за зрадників народу? Про їх розум не хочу згадувати, але про патріотизм: усі проводирі у Львові меже собою говорять по польськи, в родинах по польськи. То суть батьки народу, котрі мають ся за так сильних, що молодіжи не потребують, що всіма силами намагають ся, щоб ві ся позбути — — —

На тім кінчать ся записки Навроцького. Тільки на двох передостатніх сторонах зшитка находимо деякі записки, очевидно сліди співробітництва Навроцького при „Правді“, де він думав завести переписку з читателями о річах, котрими загал міг би інтересувати ся. На горі находимо дрібним письмом слідууючий конспект тем, намічених для такої переписки: „Наумов. Панна анонім. Проєкт до згоди. Слово. Monstre-Petition Чи ви поет? Дебіт почтовий до Росії. Про театр: питаєте ся чому нема вже рецензій? Що ми о Ваших поезіях думаємо? Завіє єго меже Самоїди, нарід дикий, поганський“ — —

З сего конспекту випрацював Навроцький мабуть тільки одну точку, котру находимо на тій-же сторінці рукопису і котра була напечатана в „Правді“ 1871 р. стор...

„Пану И. Р. в К. Боїгесь, панотче, забрати нам своїми запитан-

нями багато часу? Не журіть ся! Доселі редакція завжди відповідала всім письменно, що, розуміє ся, досить часу забирало, особливе при оцінюваню засланих нам до оціненя творів. Задля того ми тепер порадили собі так, що з ш. читателями і зі всіми, що удають ся до неї за порадою або з запитаннем і т. д., переписуватись буде у „Листку“, котрого редакція поручена одному з наших помічників. Таким чином ми відповідаючи коротко, не стратимо собі багато часу і паперу, але за те кожде письмо до нас найде там відповідь, а відповіді будемо старатись по можности давати так загально, щоби і другі читателі мали у їх читаню інтерес.

„Ви питаєтесь, чому у послідних числах „Правди“ нема вже рецензій театральних? Не можем, бігме не можем! Критика істнувати може тільки для тих, о котрих єсть надія, що вона щось поможе та вплине на їх поправу. Чи рецензії наші вплинули у чім на ш. дірекцію або на акторів? Де там! То бо й біда, що ми від акторів жадаємо замилуваня до штуки, від дірекції патріотизму — жадаємо річей, на котрі вони сміло відповісти можуть приповідкою: *wo nichts ist, da hat auch der Kaiser kein Recht*. А такого театру рецензувати — нема ціли. Часу дорогого шкода, паперу шкода, праці шкода, бо піде на дурно“.

ІЗ УСТ НАРОДА.

А. П і с н і.

VI. Кошут і Кошутська війна.

Наша збірка пісень про Кошута і Кошутську війну була вже зведена і набрана (Ж. і Ст I, 461—477), коли ми дістали від д. Осипа Роздільського ще чотири варіанти пісень, що відносять ся до сего круга. Є в тих варіантах дещо нового, хоча нового світла на весь круг тих пісень вони не кидають. Друкуючи отсі варіанти ми розкладаємо їх в таким порядку, в який звели пісні сего круга в нашій першій збірці; до той-ж збірки відносять ся й скороченя. Ось перший текст, що відносить ся до N. 7 попередньої збірки (стор. 470—472).

- 1 Ој надлегів чорніј ворон з за темного лугу;
- 2 А наш цысар маји в серцьу великују тугу.
- 3 Не того він тугу маји, шчо нема шчо јісти,
- 4 А тому він тугу маји: небезпечно сьісти.
- 5 Ој маји шчо јісти, пити, ји всьільакиј трунок;
- 6 Піше листи до Москаля: „Ходи на ратунок!“